

Berezovič, Elena L. / Niebrzegowska-Bartmińska, Stanisława

O językowym obrazie świata Słowian na XIV Międzynarodowym Kongresie Sławistów w Macedonii (Ochryd 2008)

Etnolingwistyka 21, 333-335

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

O JĘZYKOWYM OBRAZIE
ŚWIATA SŁOWIAN
NA XIV MIĘDZYNARODOWYM
KONGRESIE SŁAWISTÓW W MACEDONII
(OCHRYD 2008)

Językowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów był tematem obrad na XIV Międzynarodowym Kongresie Sławistów w Ochrydzie, w ramach specjalnego bloku tematycznego, organizowanego przez Komisję Etnolingwistyczną. Na blok złożyło się sześć wypowiedzi: uczonych z Polski (Jerzy Bartmiński i Wojciech Chlebda), Rosji (Swietłana M. Tołstojowa i Jelena Bieriezowicz), Serbii (Ljubinko Radenković), Anglii (Jörg Zinken) i Belgii (Aleksy Judin). Zgodnie z wymogami regulaminu MKS wszystkie wystąpienia zostały wcześniej opublikowane (w 20. tomie „Etnolingwistyki”), niektórzy referenci wykraczali jednak poza wersje wcześniej drukowane.

Wprowadzeniem w problematykę bloku był referat Jerzego Bartmińskiego (Lublin) i Wojciecha Chlebdy (Opole) pt. *Jak badać językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów?* Referenci stwierdzili, że badania etnolingwistyczne ze swojej istoty zmiernają do odkrycia i opisanie tożsamości wspólnotowej, przede wszystkim narodowej, i zaproponowali (nawiązując do wcześniejszych prac) pewne sposoby badania poczucia tożsamości poprzez analizy struktur języka oraz narracji tekstowych. Za niezbędną podstawę materiałową dla rekonstrukcji treści pojęć typu *polskość, rosyjskość, czeskość* itp. uznali cztery podstawowe grupy faktów: a) dane słownikowe pochodzące ze słowników definicyjnych, b) dane tekstowe pochodzące z bieżącej ekspresji tekstów, zwłaszcza publicystyki wysokiej; c) dane pochodzące z korpusów tekstowych oraz z wyszukiwarek internetowych; d) dane uzyskane eksperymentalnie w toku specjalnie przygotowanych ankiet jako tekstowe „źródła wywołane” (z preferencją dla ankiet typu otwartego). W referacie postulowano, by:

– objąć badaniami nie tylko Słowian, ale też ich sąsiadów bliższych i dalszych;

- uzgodnić, czy *tertium comparationis* w badaniach ma być wyraz, pojęcie czy przedmiot (język – obraz – świat);
- za podstawowy w analizach porównawczych przyjąć język standardowy (potoczny, obiegowy) jako korelat wspólnej nieideologicznej bazy kulturowej;
- w badaniach w sposób systematyczny uwzględniać kilka problemów istotnych dla określania tożsamości zbiorowej: kim jesteśmy „my” (autostereotypy); jak postrzegamy i językowo ujmujemy innych (heterostereotypy); jak konceptualizowane jest własne miejsce w świecie i czas wspólnotowy; jakie wartości funkcjonują, tj. obowiązują (deklaratywnie i faktycznie), w świecie społecznym uznanym za „nasz” (wspólnotowy, społeczny, narodowy).

Za szczególnie istotne uznano badania porównawcze semantyki nazw wartości, zwłaszcza słownictwa społeczno-politycznego i etycznego (pojęć takich, jak *sprawiedliwość, suwerenność, wolność, ojczyzna* itp.). Porównywanych haseł nie powinno być zbyt wiele, ale winny to być hasła relewantne kulturowo. Nawiązali do koncepcji słownika aksjologicznego, dyskutowanej od pewnego czasu na łamach „Etnolingwistyki” i lubelskiej „czerwonej serii” (artykuły Bartmińskiego, Judina).

Swietłana Tołstojowa (Rosja, Moskwa) *Slawjskij koren’* *svoj-: *semantika i aksiologija* skupiła się na semantyce zaimka *svoje, znanego wszystkim językom i dialektom słowiańskim głównie w znaczeniu posesywnym. Subiektem „swojego” (posesorem) może być przede wszystkim człowiek jako osobne indywiduum lub ludzie jako wspólnota różnego typu i różnej wielkości (w ograniczonym zakresie także zwierzęta, rośliny, zjawiska przyrody, artefakty i byty abstrakcyjne). Zakresy obiektów traktowanych jako „swoje” układają się w koncentryczne kręgi: w centrum stoi sam człowiek i to, co należy osobiście do niego, przede wszystkim jego własne ciało. Następny krąg to najbliższe otoczenie (swoja rodzina, swój dom), dalej – szerszy krąg rodzinny (szersza rodzina, ród), potem krąg sąsiadów, znajomych (swoja ulica, swój krąg przyjaciół, ludzi bliskich – *jednomyszlennikow* itp.), potem krąg krajanów

i ziomków, dalej krąg rodaków związanych więzią etniczną i językową (swój naród, swój kraj), także konfesjonalną itp., i na koniec cały rodzaj ludzki, cały świat ziemski w opozycji do „drugiego świata”, świata pozaludzkiego.

Aleksej Judin (Belgia, Gent) skupił się na problemie opozycji „swój – obcy” w języku i w kulturze i podkreślił, że opozycję tę należy badać porównawczo w ramach jednego międzynarodowego projektu, w którym uczestniczyliby specjaliści z różnych krajów. Wszyscy powinni przyjąć zbieżne zasady analizy materiału, a tematy badań należy formułować tak, by analizy stereotypów etnicznych ukierunkowane były nie tylko w przeszłość, ale aby miały też związek z aktualnymi problemami żywymi społeczności: konfesjonalnymi, politycznymi, społecznymi. Specjalną uwagę, zdaniem referenta, należy skupić na takim źródle informacji relewantnej lingwistycznie, jakim jest współczesny dyskurs.

Jelena Bieriezowicz (Rosja, Jekatierinburg) podniosła metodologiczne problemy badania opozycji „swój – obcy”, zwłaszcza kwestię łączenia naukowej i etycznej postawy badacza. Uczony powinien badać problem w ramach swojej nauki, zachowując bezstronność i dążąc do poznania zwłaszcza tych mechanizmów, które rodzą i „nakręcają” ksenofobie. W lingwistyce rosyjskiej w latach 90. badanie stereotypów etnicznych nierzadko przebiegało wielce nieobiektywnie: badacze „podciągali” dane lingwistyczne pod swoje poglądy filozoficzne lub polityczne.

Ljubinko Radenković (Serbia, Belgrad) w referacie *Velikany, div'i i innye „čuzie” ljudi* pokazał, że zgodnie ze słowiańskimi wierzeniami, funkcjonującymi też u innych ludów świata, ludzie nie są jedynymi czelakopodobnymi istotami na ziemi. Wcześniej – do czasu Potopu i pojawienia się ludzi, ziemię mieli zamieszkiwać jacyś „dzicy”, przebywający w niedostępnych miejscach, położonych daleko od siedzib ludzkich i morza. Z niektórymi z nich człowiek utrzymywał kontakty, nie narażając swojego życia na niebezpieczeństwo, z innymi zaś nie. Często ci „dzicy” otrzymywali nazwy narodów żyjących w sąsiedztwie, które ze względu na inny język i inną kulturę traktowani byli

jako „obcy”. Specjalne właściwości związane z „dzikimi ludźmi”, przenoszono na przedstawicieli niektórych grup mniejszościowych, mających niski status społeczny.

Jörg Zinken (Anglia, Portsmouth) nawiązując do swego opublikowanego w „Etnolingwistyce” 20. tekstu *Linguistic picture of the world or language in the world?* postulował wykorzystanie nowych możliwości w badaniach porównawczych, jakie daje analiza konwersacyjna i przedstawił propozycję badań porównawczych potocznych konwersacji prowadzonej przez pary małżeńskie polsko-angielskie. Różnice, jakie ujawniają się w tych rozmowach, leżą – zdaniem referenta – u podstaw różnych obrazów świata.

Dyskusja nad wystąpieniami w ramach bloku tematycznego, do której przewodniczący komisji zaprosił wszystkie osoby zainteresowane przyszłą współpracą, odbyła się nazajutrz (15 X 2009), w czasie osobnego posiedzenia. Przybyło ponad sto osób, głos zabrało 17 osób. Jednym z najważniejszych ustaleń było poparcie idei utworzenia międzynarodowego konwersatorium i podjęcia wspólnych badań porównawczych na temat językowego obrazu świata Słowian i ich sąsiadów. Na listę członków konwersatorium wpisało się 40 osób.

W dyskusji rozważano: problem wyboru haseł aksjologicznych do wspólnego badania porównawczego; kwestię stosunku analiz konwersacyjnych (postulowanych w wystąpieniu Jörga Zinkena) do badań systemowych; oraz sposób organizacji dalszych prac badawczych.

W kwestii wyboru pojęć wskazywano na potrzebę zróżnicowania pojęć uniwersalnych i kulturowo specyficznych, różnego hierarchizowania i rozumienia pojęć pozornie tożsamy jak *wolność, prawda, rodzina czy pieniądze* (Holger Kusse), odróżniania tego, co jest wyidealizowanym modelem od jego funkcjonowania w komunikacji (Paweł Hrycenko, Ursula Dolechal), obrazu i wizji świata (*Weltbild* i *Weltanschauung* – Zbigniew Greń).

Badanie scenariuszy konwersacyjnych uznano za metodę odmienną od proponowanej przez autorów projektu (bo „kultura komunikacji” nie jest tym samym co „kultura conceptów” – Ursula Dolechal), wyrażano jednak przeko-

nanie, że jest to droga komplementarna (Marion Krause, Aleksy Judin). Za dobrą podstawę badań porównawczych uznawano etykietę językową (Zbigniew Greń); mimo wątpliwości, czy językowy obraz świata da się opisać jako system, postulowano objęcie badaniami „interdyskursu” i „intertekstu”, ważnych dla tożsamości grupowej (Wladislava Ždanova). Jörg Zinken podkreślał raz jeszcze potrzebę badania rzeczywistej praktyki językowej, potocznych, mówionych dialogów, w których następuje „ucieszczenie wartości”, zwracał też uwagę na ważny parametr, jakim dla zdarzeń komunikacyjnych jest czas.

Odnosząc się do wypowiedzi dyskutantów Wojciech Chlebda wskazał na trzy sposoby rozwijania problematyki etnolingwistycznej: z ukierunkowaniem na gramatykę (a więc do wewnątrz języka), z ukierunkowaniem na komunikację i wreszcie z nastawieniem na relacje zewnętrzne języka do społeczności i kultury. Je-

rzy Bartmiński stwierdził, że nie widzi sprzeczności między analizą systemową JOS, a analizą konwersacyjną, oba podejścia uważa za komplementarne, ponieważ konwersacja – choć zawsze jest w jakimś (zmiennym) stopniu kreatywna, opiera się jak wszelkie wypowiedzi (teksty) zarówno na normach zwyczajowych, jak regułach systemowych.

Co do dalszego toku postępowania przyjęto, że instytucjonalnym oparciem konwersatorium EUROJOS będzie Komisja Etnolingwistyczna MKS i jej organ wydawniczy – rocznik „Etnolingwistyka”. Zaakceptowano propozycję, by międzynarodowe konwersatorium EUROJOS zostało organizacyjnie afiliowane w Instytucie Sławiści PAN w Warszawie. Zaplanowano zorganizowanie serii czterech seminariów metodologicznych, poświęconych słownikom, ankietom, korpusom i tekstom.

Elena Berezovič,
Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska

KOMUNIKAT Z POSIEDZENIA KOMISJI ETNOLINGWISTYCZNEJ MKS W OCHRYDZIE (12 IX 2008)

W dniu 12 X 2008 w czasie trwania XIV Międzynarodowego Kongresu Sławistów w Ochrydzie odbyło się posiedzenie Komisji Etnolingwistycznej, które zorganizowano wspólnie z Komisją Folklorystyczną (ze względu na uczestnictwo niektórych osób w obu komisjach). W pierwszej części posiedzenia przewodniczący obu komisji: Ljubinko Radenković (Komisja Folklorystyczna) i Jerzy Bartmiński (Komisja Etnolingwistyczna) przedstawili sprawozdanie z prac za lata 2003-2008, a w kolejności dokonano wyborów przewodniczących obu komisji i ich prezydium. Przewodniczącym Komisji Etnolingwistycznej został wybrany Jerzy Bartmiński (Polska, Lublin), zastępcą przewodniczącego – Swietłana Michajłowna Tołstaja (Rosja, Moskwa), członkami prezydium zostali: Elena Bierezowicz (Rosja, Jekatierin-

burg), Aleksy Judin (Belgia, Gent), Nikołaj Antropow (Białoruś, Mińsk), Dejan Ajdaczić (Serbia, Belgrad i Kijów, Ukraina), Paweł Hrycenko (Kijów, Ukraina). Funkcję sekretarza Komisji Etnolingwistycznej na najbliższą kadencję powierzono zaocznie Irinie Lappo (Polska, Lublin). Przewodniczącym Komisji Folklorystycznej wybrano Ljubinkę Radenkowicia (Serbia, Belgrad), a jego zastępcą – Krzysztofa Wrocławskiego (Warszawa, Polska).

W kolejności zaprezentowano naukowe wydawnictwa etnolingwistyczne za lata 2003-2008. Zapowiedziano również organizację konferencji naukowych w roku 2009 we wrześniu w Jekatierinburgu (*Etnolingwistyka. Onomastyka. Etymologia*); w kwietniu 2009 roku w Opolu (*Etnolingwistyka a leksykografia*); w 2010 roku w Lublinie (*Lubelska pieśń ludowa na tle porównawczym*, w związku z promocją lubelskiego tomu serii *Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały*).

Elena Berezovič,
Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska